

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a Státním rozpočtem ČR
InoBio – CZ.1.07/2.2.00/28.0018

Základy populační genetiky

Osnova

1. Genetická struktura populace
2. Způsob reprodukce v populaci
 - 2.1 Dynamika autogamické populace
 - 2.2 Dynamika alogamické populace
 - 2.2.1 Hardy-Weinbergův zákon
3. Faktory rušící rovnováhu v panmiktické populaci
4. Genetická variabilita populací a její kvantifikace

Populační genetika

- studuje poměrné zastoupení genotypů a fenotypů v populaci a zákonitosti jeho změn v průběhu střídání generací

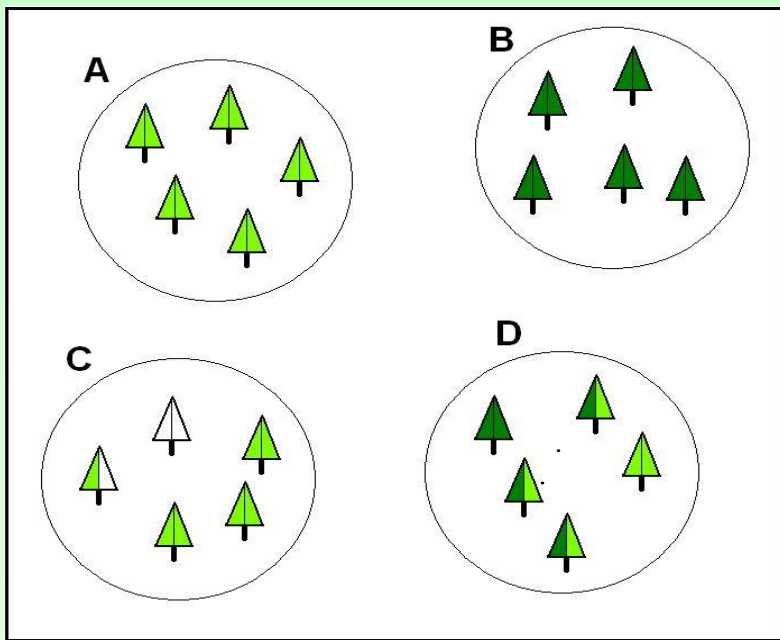
- **populace**
 - soubor vzájemně příbuzných jedinců téhož druhu, kteří zaujímají určitý biotop v konkrétním času
 - celek, který se opakovaně reprodukuje

- **genový fond populace**
 - = soubor gamet, v nichž jsou obsaženy alely jednotlivých genů

1. Genetická struktura populace

= četnost genotypů a/nebo alel v populaci

- **genotypová struktura** = rozdělení četnosti genotypů na jednom nebo více lokusech
- **alelická struktura** = rozdělení četnosti alel na jednom nebo více lokusech

A_1

A_2

A_3

Alelická struktura (relativní četnosti alel)

Četnost alel	Populace								Průměr
	A		B		C		D		
	Absol.	Relat.	Absol.	Relat.	Absol.	Relat.	Absol.	Relat.	
a_1	10/10	1	0	0	7/10	0,7	5/10	0,5	0,55
a_2	0	0	10/10	1	0	0	5/10	0,5	0,075
a_3	0	0	0	0	3/10	0,3	0	0	0,375
Σ		1		1		1		1	1

2. Způsob reprodukce

- ovlivňuje genový fond populace

● **autogamie** (samosprášení)

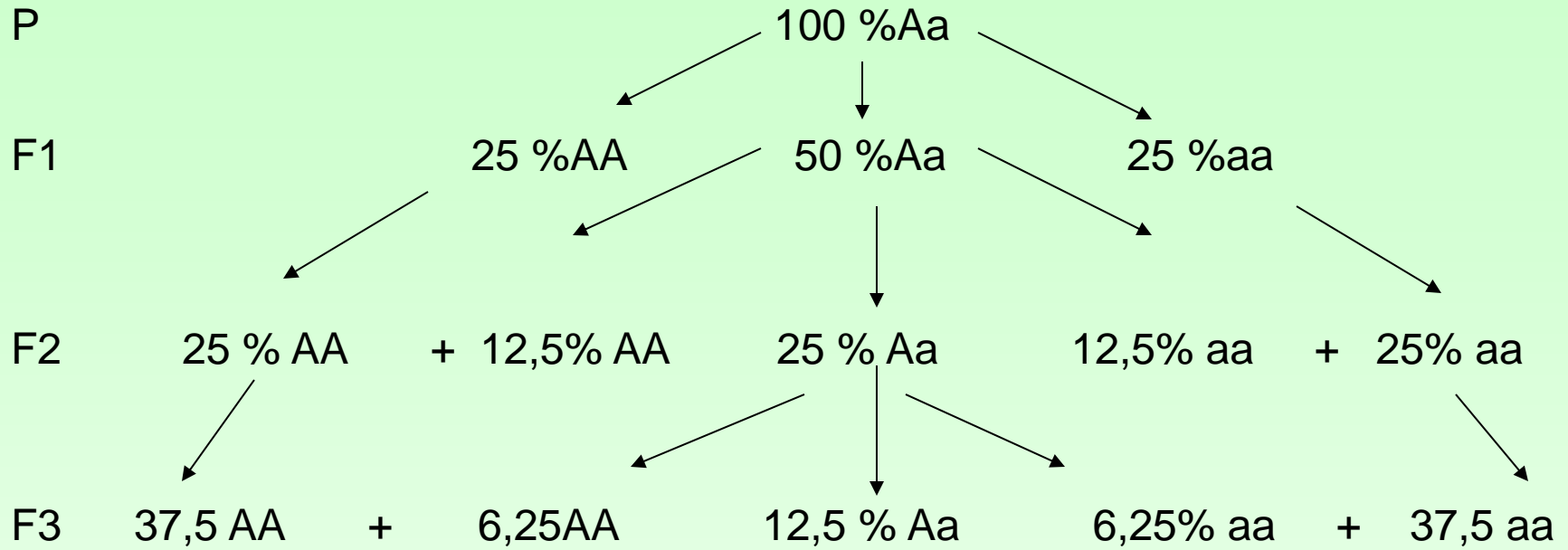
● **alogamie** (cizosprášení)

panmixie (krajní případ alogamie) =
volné a nahodilé křížení příslušníků
populace)

nenáhodné párování = někteří jedinci
mají větší pravděpodobnost spojit se při
reprodukcí

– **v závislosti na způsobu rozmnožování se vytváří
v populaci rovnováha genotypů a alel jednotlivých genů**

2.1 Dynamika autogamní populace

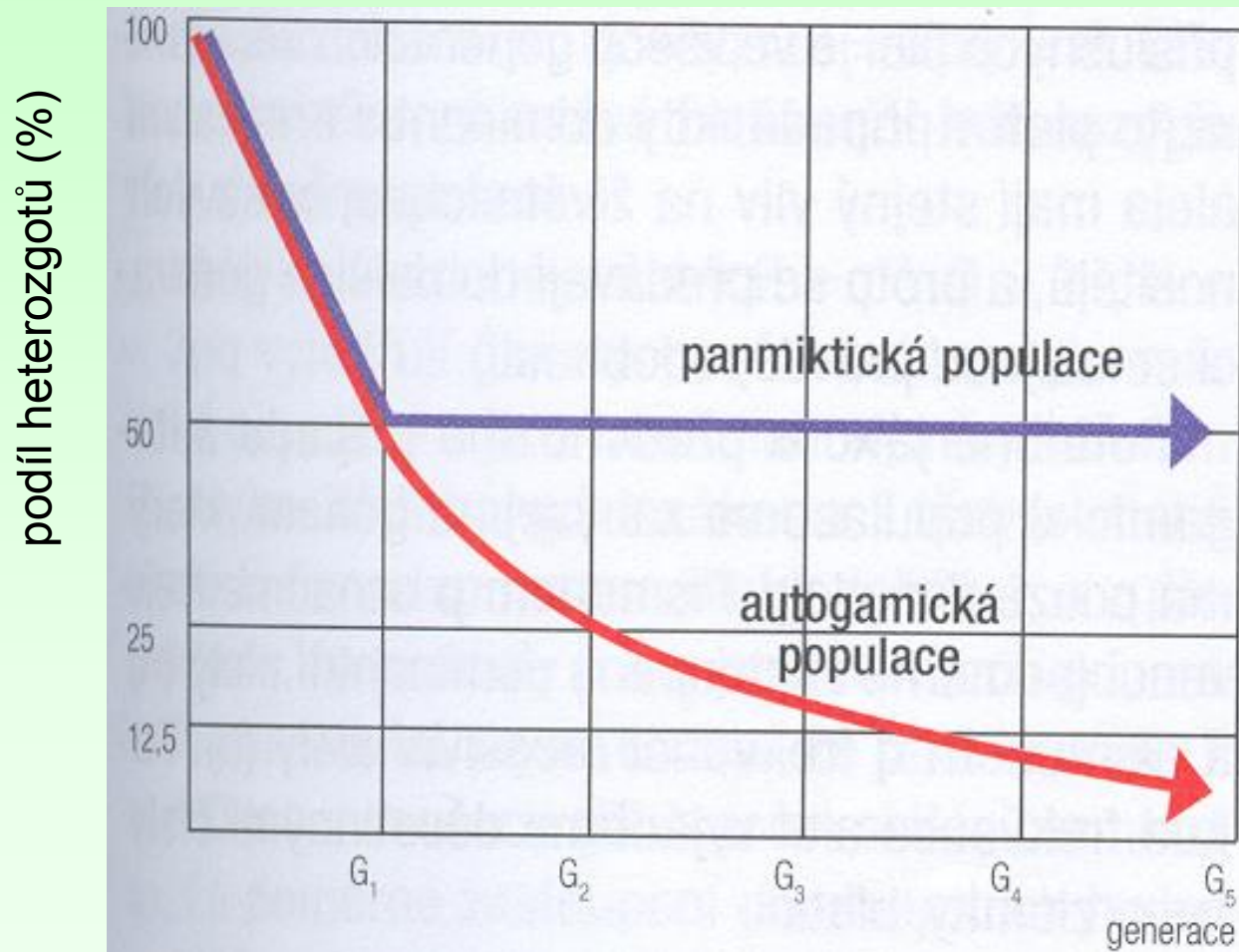

Změny v podílu homozygotů a heterozygotů u autogamní populace v alelovém páru Aa

Generace	Genotypy a jejich frekvence v %		
	AA	Aa	aa
P	-	100	-
F ₁	25,00	50,00	25,00
F ₂	25,00 + 12,50 = 37,50	25,00	25,00 + 12,50 = 37,50
F ₃	37,50 + 6,25 = 43,75	12,50	37,50 + 6,25 = 43,75
F ₄	43,75 + 3,12 = 46,87	6,25	43,75 + 3,12 = 46,87
F ₅	46,87 + 1,56 = 48,43	3,12	48,43 + 1,56 = 48,83
F ₆	48,43 + 0,78 = 49,21	1,56	49,21 + 0,78 = 49,21
F ₇	49,21 + 0,39 = 49,60	0,78	49,60 + 0,39 = 49,60
F ₈	49,60 + 0,20 = 49,80	0,39	49,90 + 0,20 = 49,80
F ₉	49,80 + 0,10 = 49,90	0,20	49,90 + 0,10 = 49,90

- z generace na generaci se snižuje podíl heterozygotů a roste podíl homozygotů
- v rovnovážném stavu je populace tvořena dvěma liniemi
- všechny recesivní mutace přejdou do homozygotního stavu, fenotypově se projeví a podléhají přírodnímu výběru
- v populaci se nehromadí semiletální a letální geny

Změna ve frekvenci heterozygotů v autogamické a panmiktické populaci

Negativní vlastnosti autogamních populací

- nejsou schopny samy o sobě výměny genetické informace mezi různými čistými liniemi
- kladné mutace se nepřenáší a mizí dřív, než může být prověřen jejich adaptivní vliv
- není možná fixace heterozního efektu

2.2 Dynamika panmiktické populace

- **populace se vyznačují polymorfismem**
(tj. genotypovou a fenotypovou rozrůzněností jedinců)
- **škodlivé a letální mutace v populaci přetrvávají několik generací**
- **vzniká tzv. vyvážený (balancovaný) polymorfismus populace**

2.2.1 Hardy-Weinbergův zákon

- vycházíme z populace heterozygotů **Aa**
- genotyp **Aa** má 100 % frekvenci
- podle zákona o čistotě gamet, produkuje gamety **A a a** v poměru **$A : a = 50 : 50 = 0,5 : 0,5 = 1 : 1$**
- označíme frekvenci alely **$A \dots\dots p$**
alely **$a \dots\dots q$**
- poměr gamet s alelami **A a a** bude:
 $A : a = p : q = 0,5 : 0,5 = 1:1$
- platí, že **$p + q = 1$**

	pA	qa
pA	p^2AA	$pqAa$
qa	$pqAa$	q^2aa

- v F1 bude poměr genotypů **$AA : 2 Aa : aa = p^2 : 2pq : q^2$**
- jaký bude poměr gamet, produkováných těmito jedinci ?
- v F1 budou stromy produkovat následující gamety:
 - AAprodukují p^2 gamet A**
 - Aaprodukují pq gamet A + pq gamet a**
 - aaprodukují q^2 gamet a**
- všechny stromy dohromady produkují:
 - $(p^2 + pq)$ gamet A**
 - $(q^2 + pq)$ gamet a**

poměr gamet produkovaných v F1 bude:

$$(p^2 + pq) : (q^2 + pq) = p(p + q) : q(p + q) = p : q$$

tzn. stejný poměr jako v rodič. generaci

ve velké panmiktické populaci nedochází z generace na generaci ke změně genových frekvencí

- obdobné platí i pro genotypy

Genotypové složení populace v případě náhodného oplození v populaci, kde alelové četnosti jsou shodné ($p_A = q_a = 0,5$) a z každého křížení vzejdou 4 potomci

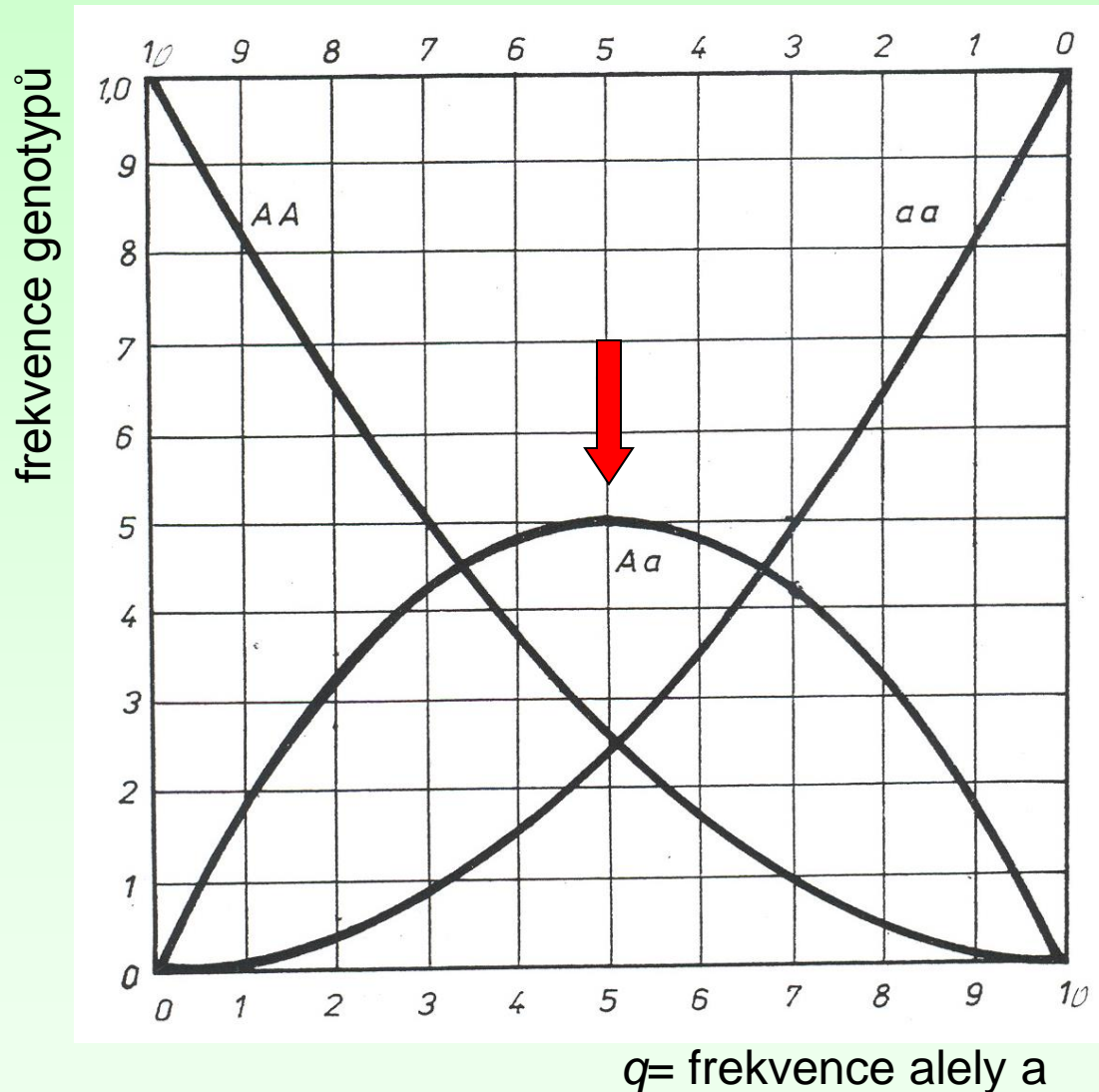
Možná křížení	Očekávané genotypy v potomstvu		
	AA	Aa	aa
AA x AA	4		
AA x Aa	2	2	
AA x aa		4	
Aa x AA	2	2	
Aa x Aa	1	2	1
Aa x aa		2	2
aa x AA		4	
aa x Aa		2	2
aa x aa			4
Náhodné oplození	9 (25 %)	18 (50 %)	9 (25 %)

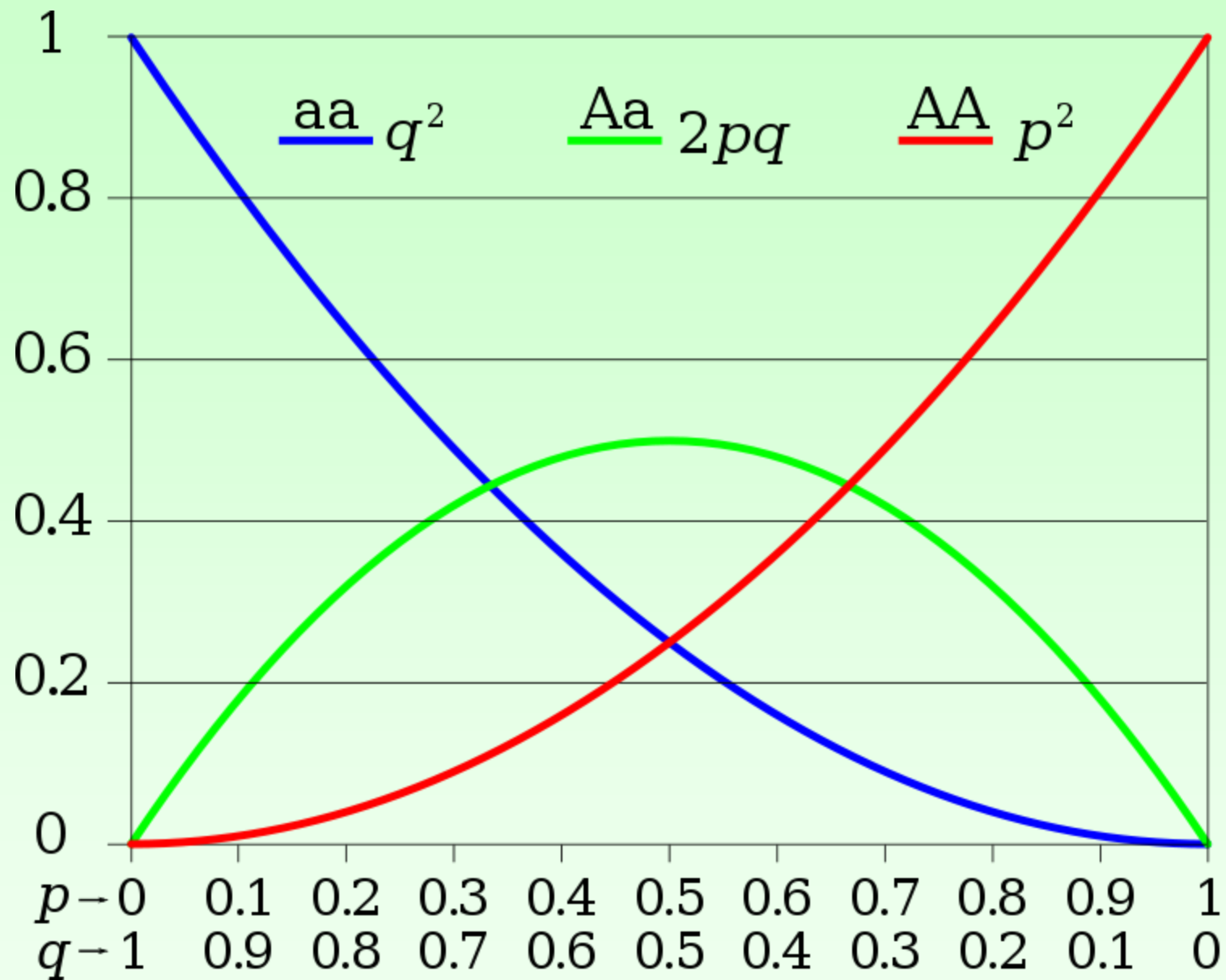
- v panmiktické populaci se ustavuje rovnovážný stav genotypů $2pq = 2\sqrt{p^2 \cdot q^2}$

p frekvence A
 q frekvence a
 p^2 ... frekvence AA
 q^2frekvence aa
 $2pq$..frekvence Aa

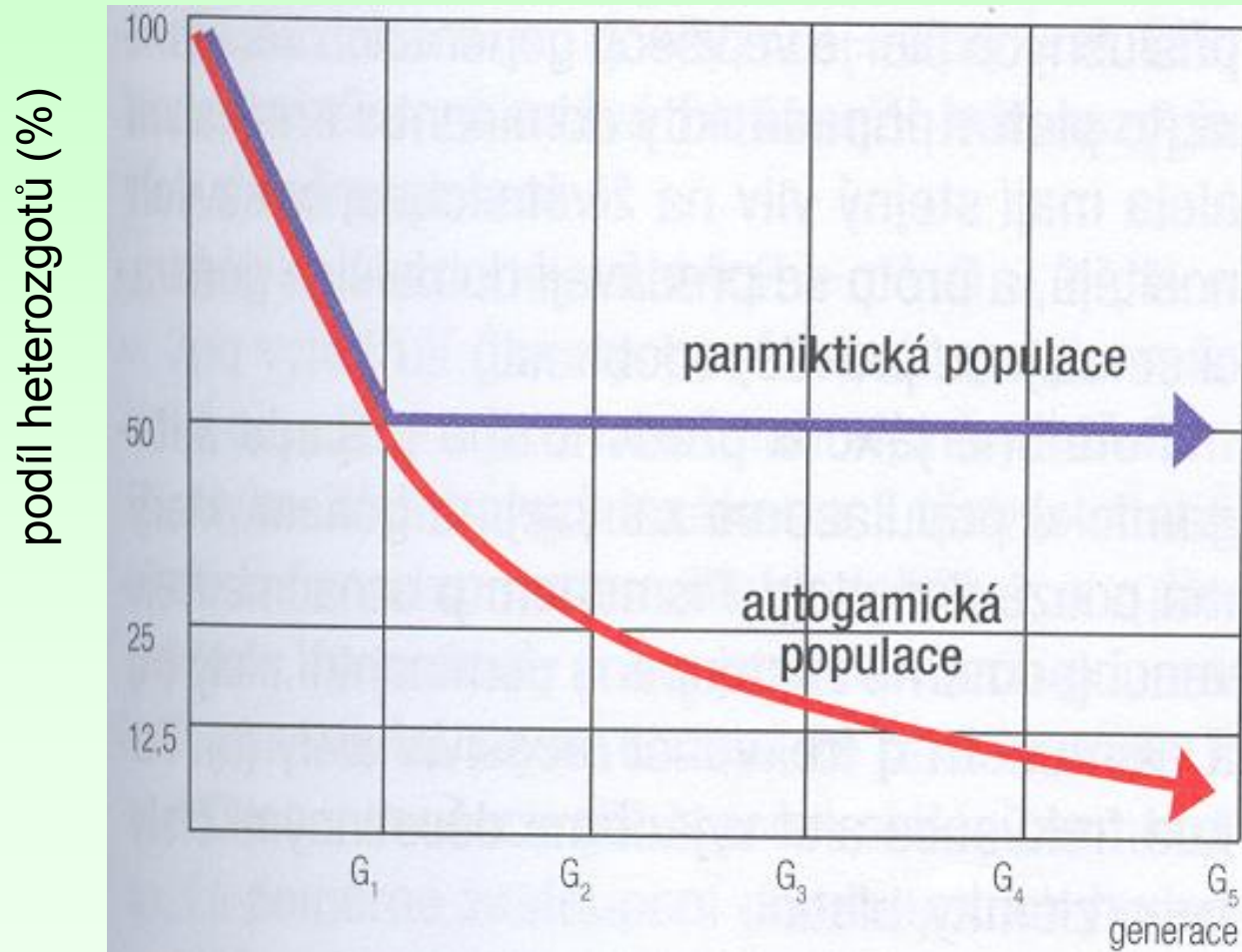
Grafické znázornění rovnováhy populace podle Hardy-Weinberga

Největší frekvence heterozygotů Aa je v populaci při $p = q = 0,5$

Změna ve frekvenci heterozygotů v autogamní a panmiktické populaci

Frekvence genů a genotypů v populaci se z generace na generaci nemění, pokud nedochází k selekci, mutaci, migraci nebo náhodným změnám = Hardy-Weinbergův zákon

Podmínky platnosti H-W zákona

- křížení je zcela náhodné
- v populaci nepůsobí selekce
- geny se nemění mutací
- v populaci nepůsobí migrační tlak
- populace je neohraničeně velká

zákon platí jen v populacích ideálních

3. Procesy rušící rovnováhu panmiktické populace

3.1 Nenáhodné oplození

3.1.1 Výběrové (asortativní) oplození

Pozitivní výběrové oplození = jedinci si volí partnera
fenotypově podobného

Negativní výběrové oplození = jedinci si volí partnera
fenotypově odlišného

Př. Gen s alelami A, a; $p = q = 0,5$

Genotypové složení populace v případě náhodného oplození, pozitivního a negativního asortativního oplození v populaci, kde alelové četnosti jsou shodné ($p_A = q_a = 0,5$) a z každého křížení vzejdou 4 potomci

Možná křížení	Očekávané genotypy v potomstvu		
	AA	Aa	aa
AA x AA	4		
AA x Aa	2	2	
AA x aa		4	
Aa x AA	2	2	
Aa x Aa	1	2	1
Aa x aa		2	2
aa x AA		4	
aa x Aa		2	2
aa x aa			4
Náhodné oplození	9 (25 %)	18 (50 %)	9 (25 %)
Pozitivní výběrové oplození (3 křížení tučně)	5 (42%)	2 (17 %)	5 (42 %)
Negativní výběrové oplození (6 křížení netučně)	4 (17 %)	16 (67 %)	4 (17 %)

3.1.2 Inbríding (inzucht)

- typ nenáhodného oplození
- křížení mezi blízce příbuznými
- extrémní případ je selfing (samosprášení)
- zvyšuje homozygotnost v populaci (příbuzní jedinci jsou po genetické stránce podobnější než jedinci nepříbuzní)
- klesá podíl heterozygotů
- inbríding nemění četnost alel (četnost alely $A = p$ zůstává konstantní)

Četnosti genotypů v různých generacích v populaci rostlin rozmnožujících se samooplozením, která se na počátku skládala pouze z heterozygotů

Generace	Četnosti genotypů		
	AA	Aa	aa
0		1	
1	1/4	1/2	1/4
2	3/8	1/4	3/8
3	7/16	1/8	7/16
n	$[1-(1/2^n)] / 2$	$1/2^n$	$[1-(1/2^n)] / 2$
∞	1/2	0	1/2

Koeficient inbrídingu (F)

- měří redukci heterozygotnosti v populaci, relativně k populaci s náhodným oplozením se stejnými četnostmi alel

$$F = (H_0 - H) / H_0$$

Generace	Četnosti genotypů			F
	AA	Aa	aa	
0		1		0
1	1/4	1/2	1/4	1/2
2	3/8	1/4	3/8	3/4
3	7/16	1/8	7/16	7/8
n	$[1-(1/2^n)] / 2$	$1/2^n$	$[1-(1/2^n)] / 2$	$1(1/2)^n$
∞	1/2	0	1/2	1

Důsledky inbrídingu:

- **snížení vitality (inbrední deprese)**

(škodlivé recesivní geny přechází do homozygotního stavu a mohou se projevit)

- **snížení produkce semen**

- **snížení adaptability**

Příklady důsledků selfingu

Snížená produkce semen, oslabená potomstva

Alnus glutinosa

Larix decidua., *L. leptolepis*

Pseudotsuga menziesii

Pinus sylvestris, *P. strobus*, *P. resinosa*

Ulmus parviflora, *U. americana*

Zvýšená produkce životných semen

Alnus incana

Rozporné výsledky

(málo nebo hodně životných semen, potomstva vitální nebo slabá)

Picea abies, *P. glauca*, *P. omorica*

Mechanismy zabraňující inbrídingu

● **růst v druhově chudších směsích v mírném pásmu**

● **květní biologie**

- *dvoudomost (TP, VR, jalovec, tis..)*
- *jednopohlavné květy na jednodomém jedinci*
- *protandrie (LP) nebo protogynie (JS, JR, TR, HR..)*
u jednodomých jedinců s oboupohlavnými květy

● **větrosnubnost**

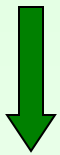
3.2 Selekcce

- hlavní příčina porušování rovnováhy populace
- vyvolává změny ve frekvenci genů vyplývající z rozdílné životaschopnosti a plodnosti genotypů
- organismy s adaptivnějším genotypem (přizpůsobené) produkují víc potomstva - mají vyšší reprodukční způsobilost (fitness)

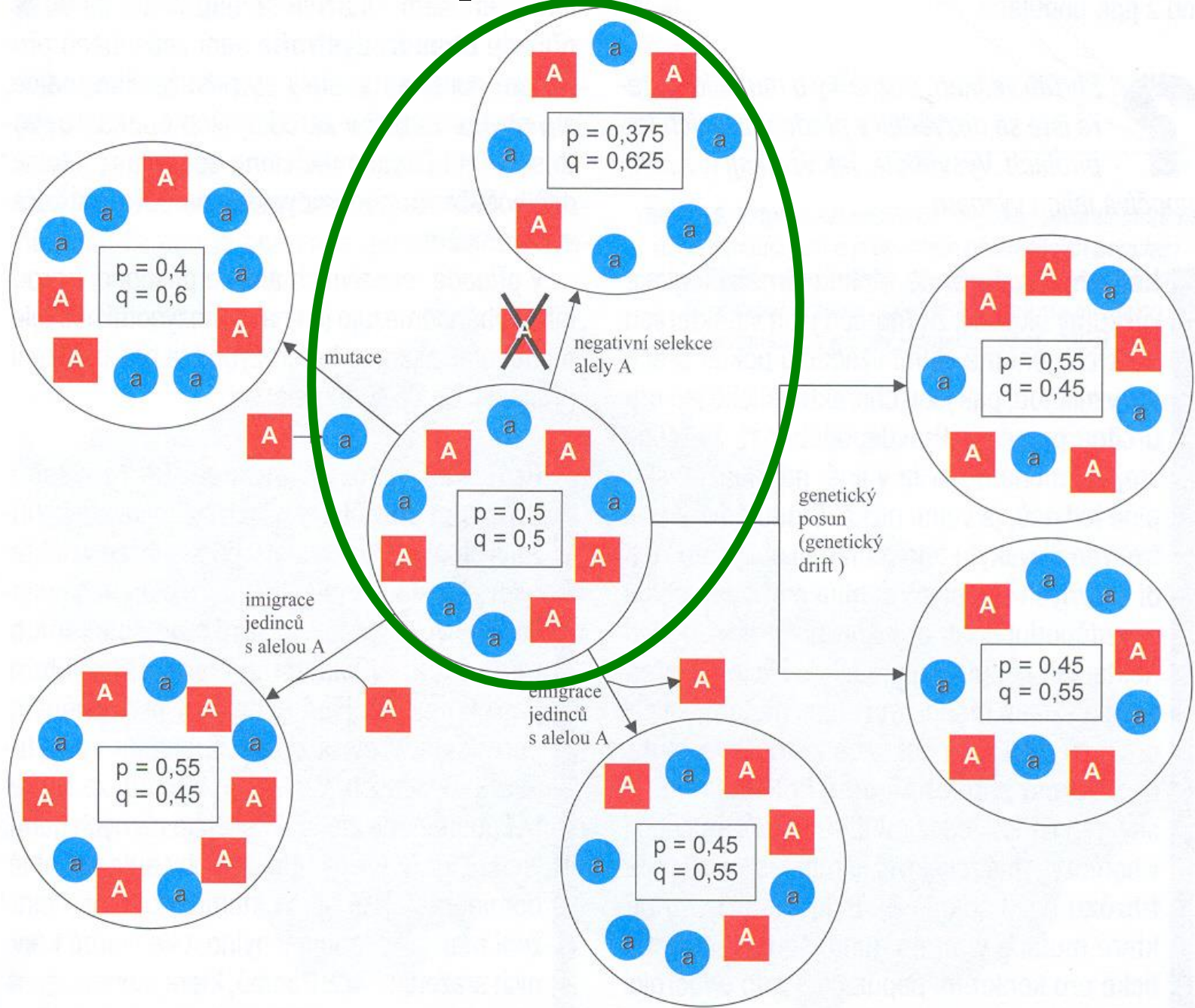
reprodukční fitness – schopnost odevzdat své gamety do dalších generací

- **selekcce = základní faktor evoluce**

- **genotypy mají rozdílnou adaptivní hodnotu (0-1)**
- **selekční koeficient s**
udává, jaká část jedinců určitého genotypu uhyne, aniž by dala potomstvo
- **působí-li proti některému genotypu selekční tlak, bude jeho adaptivní hodnota $1 - s$**
- **je-li $s = 1$, adaptivní hodnota = 0** (genotyp nepřispívá do gametového fondu)

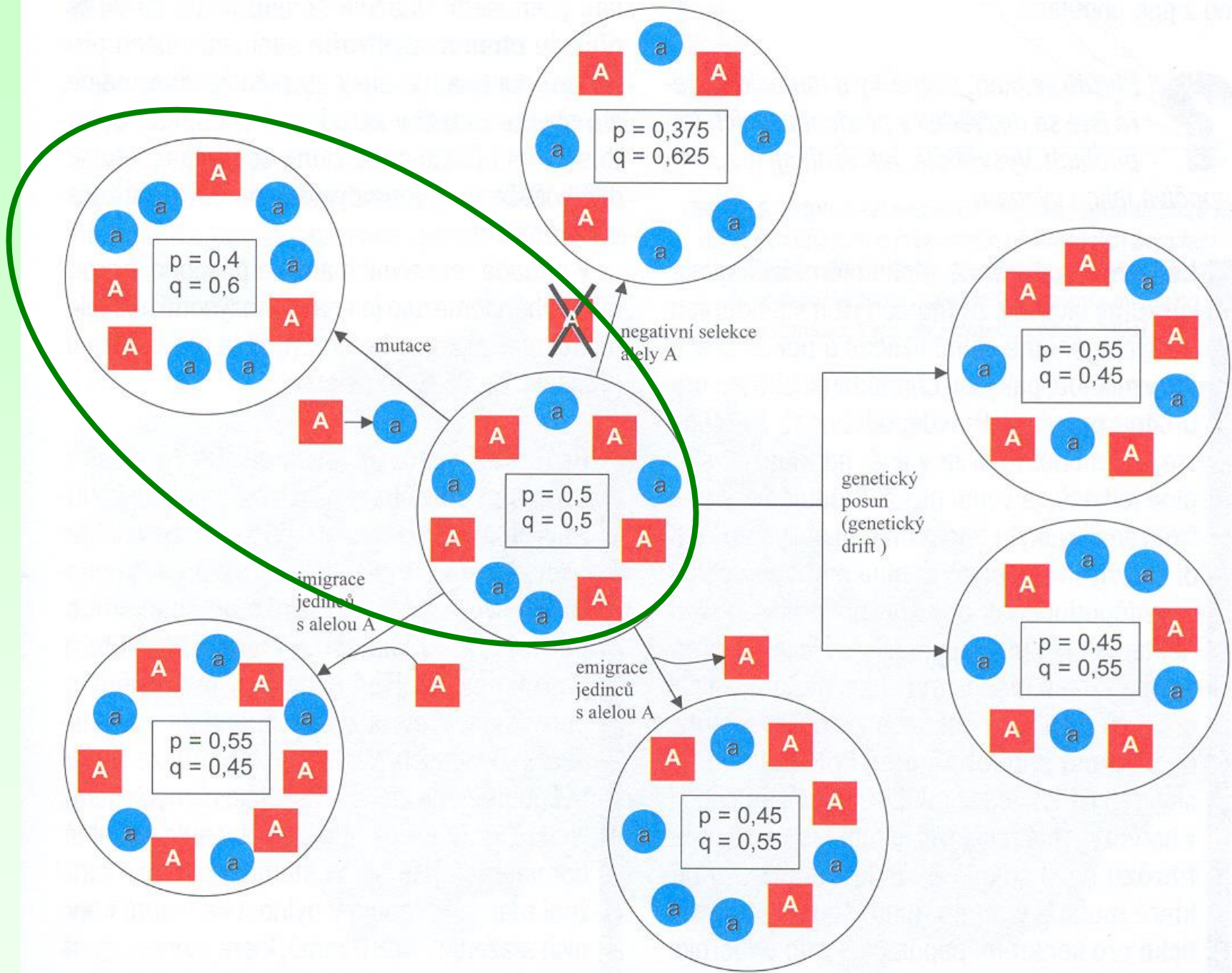

mění se frekvence genů a genotypů v populaci

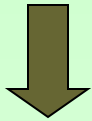
3.3 Mutace (M.)

- **mutací vznikají nové alely** (četnost 10^{-4} – 10^{-6} na lokus a generaci)
- **vliv závisí na rychlosti přímých a zpětných M.**
- **rozdílná mutabilita genů**
- **M., které zvýhodňují svého nositele, zvyšují četnost** (změna genetické struktury)
- **význam v evoluci**
- **záporné mutace zůstávají v heterozygotních genotypch** (genetická zátěž populace)

3.4 Migrace (tok genů)

- obohacení populace o nové alely

- stírají se hranice mezi populacemi, klesá genetická diference (rozdílnost) populací

– pohyb pylu - tok genů

– pohyb semen - migrace v užším smyslu

3.4.1 Tok genů (pohyb pylu)

- intenzita závisí na druhu dřeviny

🌿 Anemogamie (větrosnubnost)

- všechny jehličnany, většina listnáčů mírného pásma
- druhově specifická velikost a morfologická stavba pylu (možnost dálkového transportu)
- praktický význam toku genů v semenných sadech

🌿 Zoogamie (zvěrosnubnost - u nás hmyzosnubnost)

- v mírném pásu méně častá
- výskyt: *Rosaceae* (JR, JB, HR, TR), LP, VR, JV
- většinou oboupohlavné květy

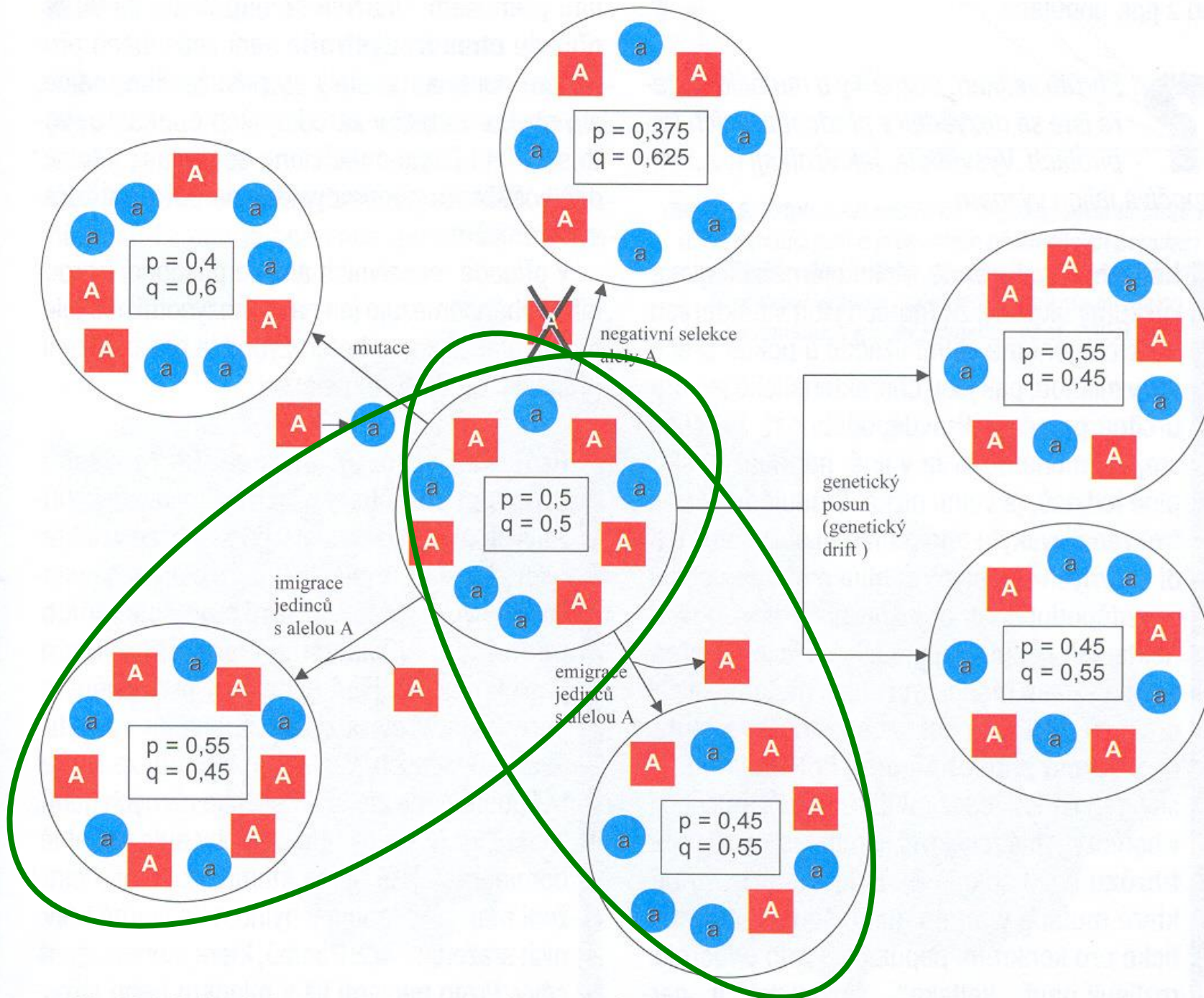
3.4.2 Migrace semen

- pohybuje se genotyp, nikoliv gameta

● **Anemochorie** (pohyb větrem) – TP, VR, BR, OL i okřídlená semena jehličnanů

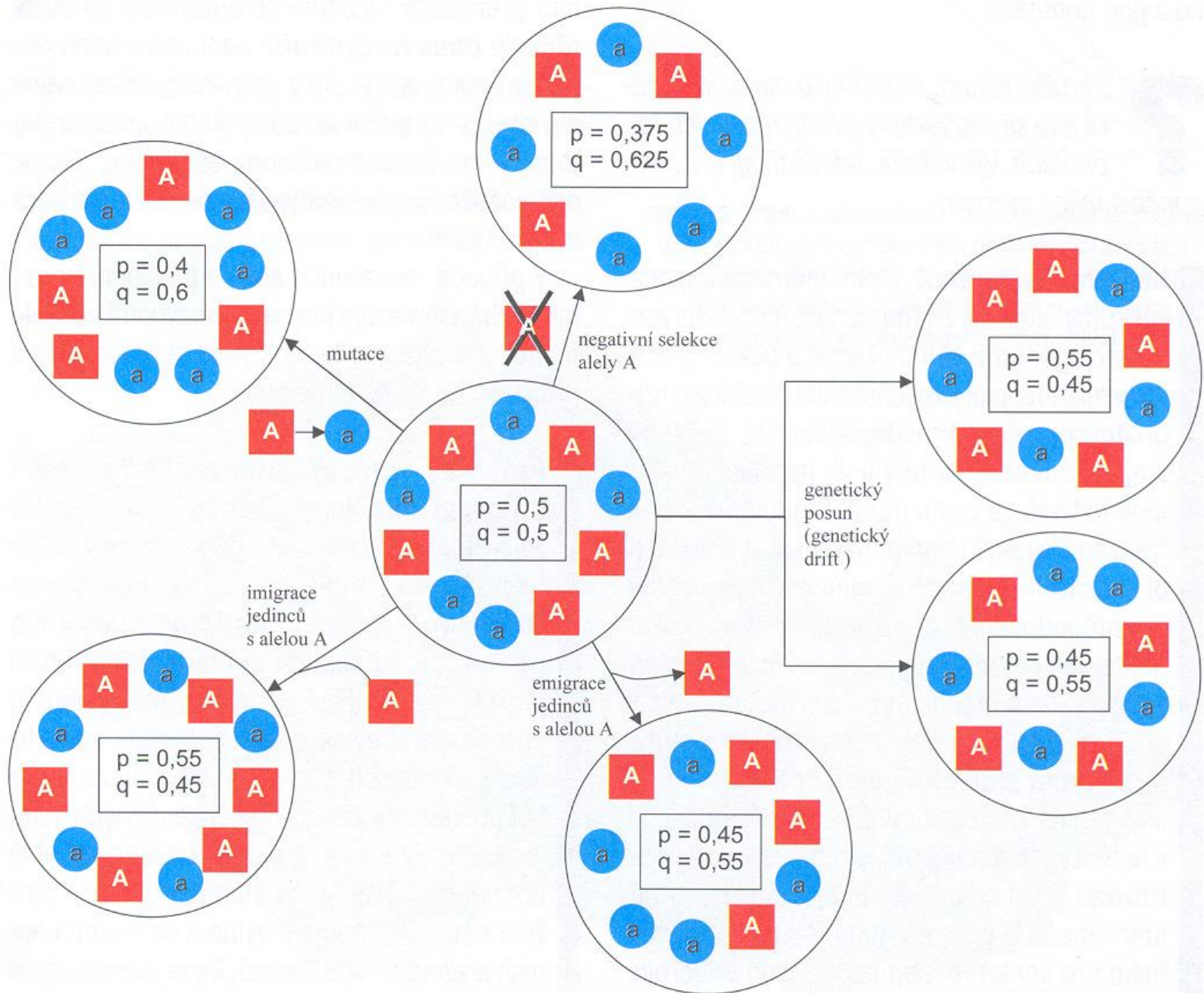
● **Hydrochorie** (pohyb vodou) – i sekundárně (TP, VR, OL ..)

● **Zoochorie** (pomocí živočichů) – DB, BK, limba
endozoochorie (tis, růžovité)

3.5 Genetický drift

- změna genové frekvence vyvolaná náhodnými vlivy
- výskyt v malých populacích
- snižuje genotypovou rozrůzněnost populace
- dochází ke ztrátě některých alel

4. Genetická variabilita populací a její kvantifikace

4.1 Genetická variabilita uvnitř populací

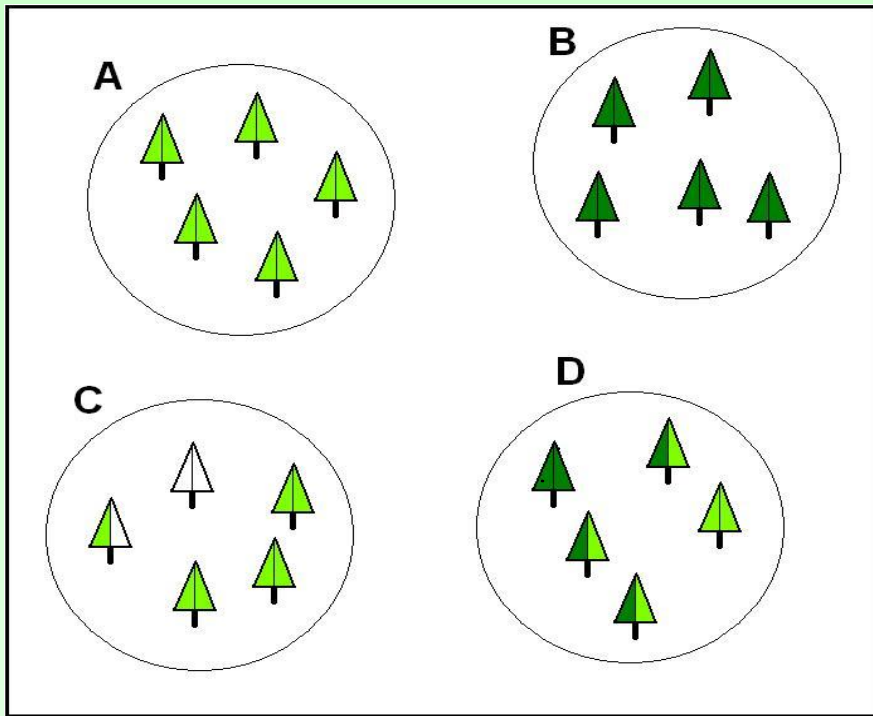
Parametry multiplicity

počet geneticky rozdílných typů (genotypů a alel) v populaci

podíl polymorfních lokusů (PPL)

(polymorfní lokus = lokus, na kterém se v populaci vyskytuje 2 a více různých alel)

počet alel na lokus (A/L) (alelická multiplicita)

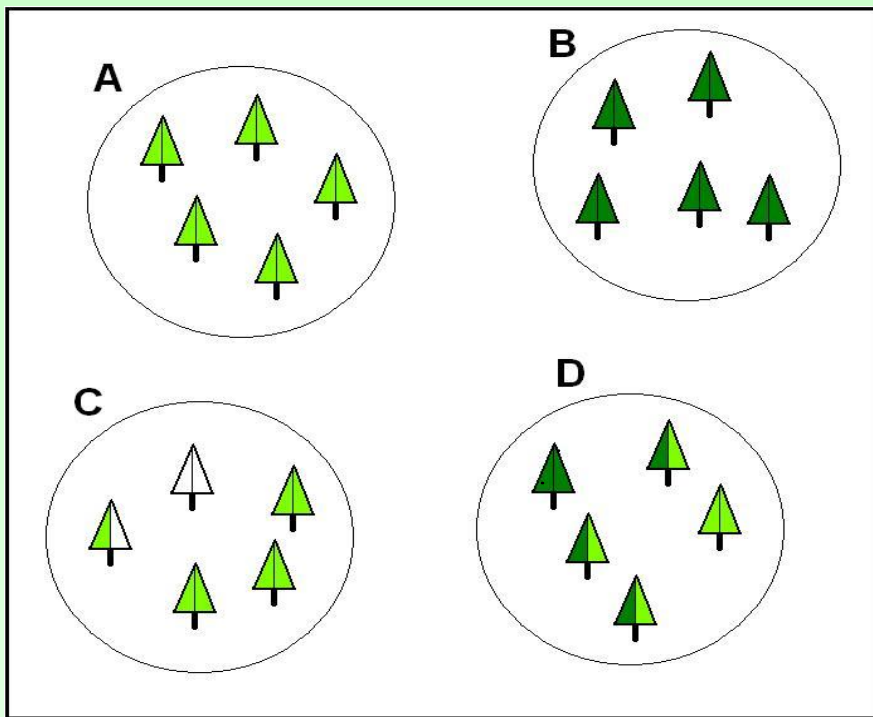
A_1

A_2

A_3

Genetická variabilita uvnitř 4 hypotetických populací

Populace	A	B	C	D
Podíl polymorf. lokusů	0	0	100	100

A_1

A_2

A_3

Genetická variabilita uvnitř 4 hypotetických populací

Populace	A	B	C	D
Podíl polymorfních lokusů	0	0	100	100
Počet alel na lokus	1	1	2	2

Počet alel na lokus a průměrná heterozygotnost populací různých druhů rostlin (Müller-Stark 1994)

Kategorie	Počet sledovaných druhů	Počet alel na lokus	Průměrná heterozygotnost
Evropské jehličnany	10	2,5	0,251
Evropské listnáče	6	2,7	0,230
Jednoděložné	28	1,7	0,165
Dvouděložné	74	1,4	0,113

Počet (n) dosud zjištěných alel na 16 izoenzymových lokusech smrku (Hattemer 1994)

Lokus	Počet alel (n)	Lokus	Počet alel (n)
LAP-A	4	MDH-A	2
LAP-B	4	MDH-C	4
SAP-B	4	6-PGDH-B	2
GOT-A	3	6-PGDH-C	4
GOT-B	3	G-6-PDH-A	3
FDH-A	2	PEPCA-A	2
GDH-A	2	GRDA-A	3
IDH-A	4	PGM-B	2

● Parametry diverzity

zohledňují jak počet, tak i četnost alel v populaci

efektivní počet alel (alelická diverzita) n_e

= vyjadřuje, kolik alel v populaci je rovnoměrně zastoupených

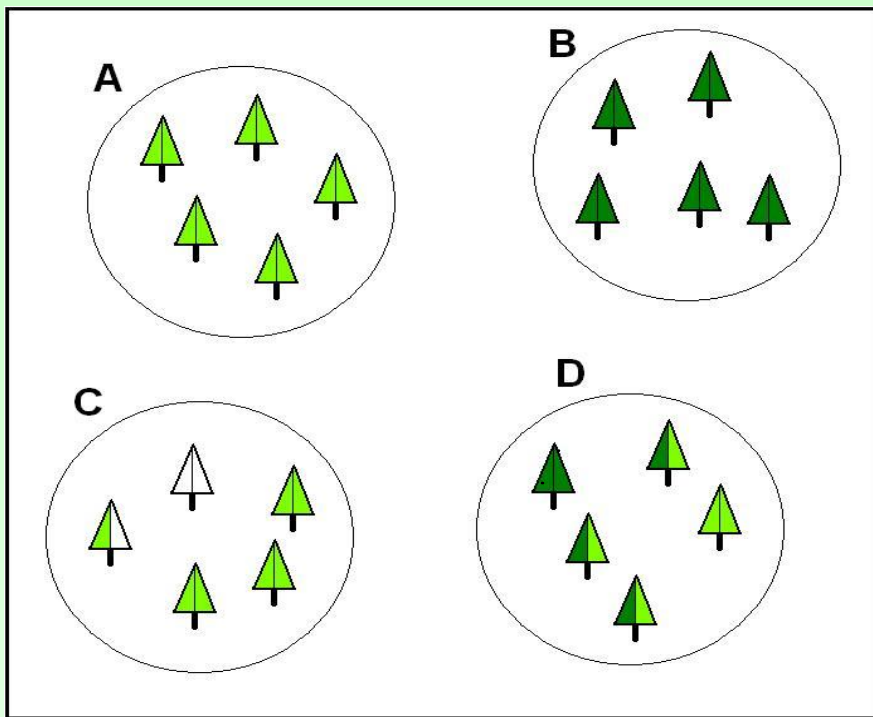
- je tím větší, čím rovnoměrněji jsou alely zastoupeny

$$n_e = \frac{1}{\sum a_i^2}$$

a_i četnost alely

Alelická diversita v závislosti na frekvenci alel v populaci č. 1 - 7 (Hattemer 1994)

Četnost alel	Populace						
	1	2	3	4	5	6	7
a_1	0,50	0,45	0,80	0,25	0,91	0,97	0,683
a_2	0,50	0,45	0,10	0,25	0,03	0,01	0,106
a_3		0,10	0,10	0,25	0,03	0,01	0,106
a_4				0,25	0,03	0,01	0,105
Alelická diversita	2,00	2,41	1,52	4,00	1,20	1,05	2,00

A_1

A_2

A_3

Genetická variabilita uvnitř 4 hypotetických populací

	A	B	C	D
Podíl polymorf. lokusů	0	0	100	100
Počet alel na lokus	1	1	2	2
Efektivní počet alel	1	1	1,72	2

● heterozygotnost populace

- podíl jedinců heterozygotních na daném lokusu z celkového počtu jedinců v populaci

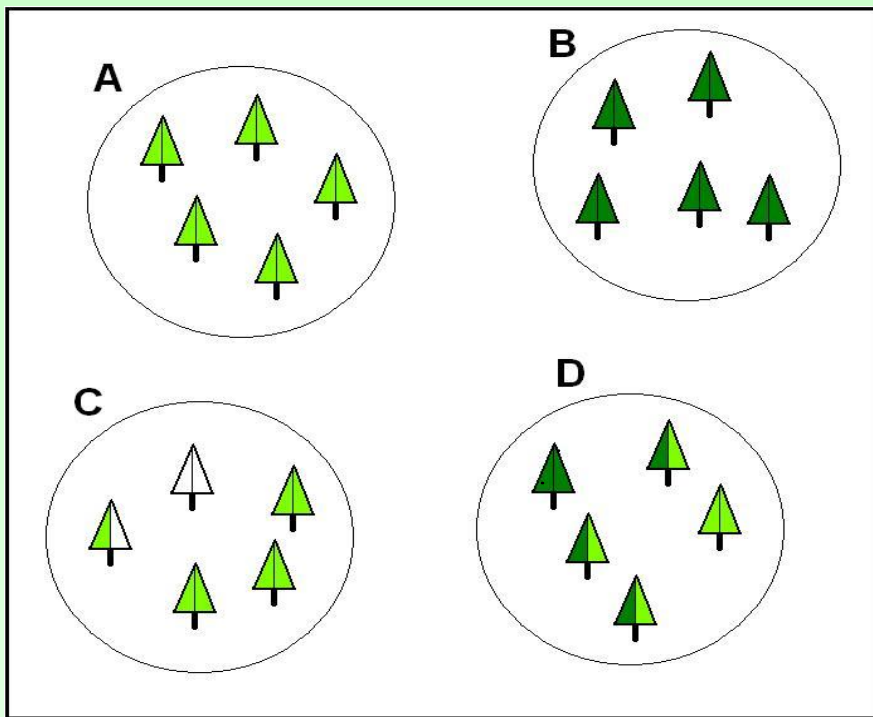
$$H_o = \frac{n_h}{n}$$

n_h počet heterozygotů

n celk. počet jedinců

Počet alel na lokus a průměrná heterozygotnost populací různých druhů rostlin (Müller-Stark 1994)

Kategorie	Počet sledovaných druhů	Počet alel na lokus	Průměrná heterozygotnost
Evropské jehličnany	10	2,5	0,251
Evropské listnáče	6	2,7	0,230
Jednoděložné	28	1,7	0,165
Dvouděložné	74	1,4	0,113

Genetická variabilita uvnitř 4 hypotetických populací

	A	B	C	D
Podíl polymorf. lokusů	0	0	100	100
Počet alel na lokus	1	1	2	2
Efektivní počet alel	1	1	1,72	2
Pozorovaná heterozygotnost	0	0	0,2	0,6

4.2 Genetická variabilita mezi populacemi

● genetická vzdálenost (d_0)

- kvantifikuje rozdíly alelických struktur dvou populací

0 = alelické struktury jsou shodné

1 = populace nemají žádnou alelu společnou

● genetická diferenciaci (G_{ST})

- kvantifikuje rozdílnost více populací